

»A közlési eszköz lehetőleg tartsa el magát saját bevételeiből.« Értsd: ne fityegjen a párt vagy a népfront járszalagján. »Lehessen tehát lapokat, rádió-, tévéműsorokat üzleti vállalkozásként is kiadni, sugározni. Erre jogot kaphassanak ilyen célra alakuló vállalatok is.« Gondolati dinamit negyven év diktatúra után. Egy kicsit az is benne van: hulljon a férgese. Persze azért a »társadalmi, kulturális, tudományos szempontok alapján« támogatás is megengedhető.»

Sz. A. (1998): A nyilvánosság – sajtószabadság a demokrácia hétköznapjaiban In: *A nyilvánosság rendszerváltása*. Szerk.: Vásárhelyi Mária – Halmai Gábor. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 49–53. (2) A taxisblokádról ld. Fischer Györggyel közösen írott tanulmányunkat: Televízió a barrikádon. (1990) In: *Telehír*, 1991. március. Budapest.

Székfü András

A könyv és az olvasás

Borges azt mondja, hogy „az ember különféle szerszámai között kétségkívül a könyv a legbámulatraméltóbb. A többi mind testének a meghosszabbítása. A mikroszkóp, a távcső a látásé, a telefon a hangé, aztán itt van az eke és a kard, ami az emberi kar meghosszabbítása.

Ám a könyv egészen más: a könyv az emlékezet és a képzelet meghosszabbítása.” (Borges, 1999. 59.) Ha valakinek a véleménye számít ez ügyben, akkor az bizonyára éppen Borges, így talán legjobb, ha a könyv természetének bemutatásakor az általa kijelölt úton indulunk el.

A könyv mint az emlékezetet és a képzeletet kisegítő szerszám mindenekelőtt írott szövegből áll, továbbá a szöveg használatát támogató segédeszközökből: a szöveg megfelelő elrendezését biztosító struktúrából, a szöveg identitását megjelenítő és fenntartó kiegészítőkből, a szöveg megértését és élvezetét segítő illusztrációkból, és persze a szöveg előállítását, megőrzését és használatba vételét lehetővé tevő anyagi és szellemi infrastruktúra feltételrendszerének folyamatos funkcionálásából. A könyv ilyenétképpen hordozza az írott szöveg legtöbb tulajdonságát, és történeti formaváltozataitól, valamint az érvényesülő feltételrendszertől függően erősíti, gyengíti, kiegészíti vagy módosítja érvényesülésüket és hatásukat.

A könyv több évezredes története az összes említett tényező vonatkozásában számos változást mutat (*Febvre – Martin*, 1997; *Cavallo – Chartier*, 2000; *McLuhan*, 2001), mindazonáltal mégis két világosan elkülöníthető szakaszra osztható: a kézműves technikával előállított kéziratos korszakra és a nyomdatechnikával előállított nyomtatott könyv korszakára. Európában e két szakasz határát Gutenberg nyom-

dai újításai jelölik ki. A nyomtatott könyvekből álló Gutenberg-galaxis forrása a 15. század közepén Németországban ered. A kézi munkával írt vagy másolt és előállított könyv ritka és drága „szerszám” volt legalább a 13. századig. Ritka kivételektől eltekintve leginkább koncentráltan (könyvtárakban, kolostorokban, kereskedőknél) fordult elő. A könyvek elszaporodásához és elterjedéséhez szükséges első kommunikációs változást az írás és olvasás szekularizált formáinak elterjedése jelentette a késő középkorban. Kétségtelennek látszik, hogy a hozzáférhető könyvek számának gyarapodása, valamint használatuk jelentőségének és gyakoriságának növekedése már a könyvnyomtatást megelőzően megfigyelhető. (*Hindman*, 1991; *Johns*, 1998) A könyvek készítésében és terjedésében a döntő változást mindazonáltal a könyv technikai előállítása idézte elő, ezáltal ugyanis gyorsan és jobb minőségben készülhettek könyvek, és tömeges előállításuk hamarosan az árukat is mérsékelte.

Széles körben elfogadott vélemény szerint a könyv előállítási technikájának 15. századi változása s az ily módon létrehozott könyvek használata jelentős mérték-

ben befolyásolta a modern kultúra természetét. (Eisenstein, 1979; Eisenstein, 1993) Eisenstein szerint a „nyomtatott kultúrának” a kinyomtatott művek standardizációjával, a könyvek széles körben való elterjedtségével és a kulturális tartalmak rögzítettségével kapcsolatos jellegzetességei olyannyira jelentősek, hogy a kultúra valóságos „nyomtatási forradalmáról” lehet beszélni. A standardizáció több dolgot is jelentett: mindenekelőtt azt, hogy a kéziratos könyvek változatos formáit felváltották az egyforma mintát követő nyomtatott példányok. A könyvek ilyen „uniformizálódását” segítették a betűhasználat, a szövegbeosztás és rendezés, az indexek és címlapok alkalmazásának szívesen alkalmazott stílusai. A standardizáció további fontos megnyilvánulásaként egyidejűleg sokan olvashatták ugyanazt a szöveget, ami az olvasás egészen új változatát jelentette, különösen az egyedi példányként hozzáférhető kéziratos könyvek olvasásához viszonyítva. Az egyes standardok olyan gyorsan tért hódítottak, hogy például valamilyen előszeretettel alkalmazott betűhasználat szinte azonnal megjelent a könyvnyomtatás periferiáin (így például Magyarországon) is. A standardizáció következtében egy adott időszak kultúrája a korábnál egységesebb képet mutat. A rögzítettség azt jelentette, hogy egy adott korszak kultúrája rögzített formában tárolódott, megőrződött és későbbi korok vagy távoli vidékek emberei számára is hozzáférhetővé vált. Mindezek következtében a könyvnyomtatás forradalma a reformáció, a reneszánsz és a kibontakozó modernitás formálódásának egyaránt lényeges hajtóerejét jelentette.

Persze az is nagyon fontos, hogy milyen könyvekről van szó. A kinyomtatott könyvek gyakran régi kéziratok vagy ilyenekből összeválogatott gyűjtemények, sokszor kalendáriumok, kézikönyvek és számos hasznos ismeretet tartalmazó (gyakran illusztrált, vagy kifejezetten képekből összeállított) kötetek voltak. Valamint természetesen a vallásos igényeket kielégítő művek: imádságos-, énekes- és képeskönyvek és mindenekelőtt a Biblia. Gutenberg „42

soros” Biblia-kiadása gyorsan követőkre talált, újabb és újabb kiadások jelentek meg, hamarosan már nemzeti nyelveken (elsőként németül, majd olaszul) és meglehetősen nagy példányszámban. (1) Borges elmedítál e könyv isteni eredetének hagyományán, de azt nem említi, hogy nemcsak a Bibliát, de sokáig (még a 16. században is) a könyvnyomtatást is isteni ajándéknak tekintették és csodaként gondoltak rá.

Figyelemre méltó, hogy Eisenstein „nyomtatási forradalom”-koncepciójának időközben szinte minden elemét kétségbe vonták. Hindman kritizálta a koncepció forradalmi jellegét, és amellett érvelt, hogy a fentebb említett változások lassan és fokozatosan mentek végbe, továbbá, hogy valójában sokkal nagyobb a kéziratos és a nyomtatott könyvek hasonlósága, mint amennyit Eisenstein elemzésében figyelembe vett. (Hindman, 1991) Johns szerint a „nyomtatott kultúra” sokkal inkább eredménye és nem oka a változásoknak. Szerinte nem a szövegek rögzítettsége az érdekes, hanem inkább az, hogy vajon miért adunk hitelt bizonyos nyomtatott szövegeknek? Ha egyáltalán volt „nyomtatási forradalom”, akkor az szerinte abban állt, hogy a manufaktúrákhoz képest megváltoztak a szöveges anyagokban való bizalom vizsgálatának és kezelésének a konvenciói, vagyis a szövegek nem a nyomtatás miatt voltak eleve hitelesebbek, hanem a nyomtatást körülvevő társadalmi (például a kalózkidadásokhoz, plágiumokhoz s egyéb szélhámoságokhoz való) viszonyok változásai miatt. Nem a könyvek csinálják a forradalmat, hanem az a mód, ahogyan a könyveket előállítják, használják és olvassák. (Johns, 1998) Johns ígérete szerint megismerteti olvasóját a nyomtatott könyv természetével. Felfogásának alapját az a tézis képezi, hogy a könyv társadalmi és technikai folyamatok komplex halmazának egyrészt terméke, másrészt ilyen folyamatok kiindulópontja. Ha megfontoljuk a „nyomtatási forradalom” kritikáit, és elfogadjuk Johns – hatalmas anyag mozgósításával alátámasztott – tézisét, talán helyesen tesszük, ha eltávolodunk kisé a forradalmi korszaktól és azt a kérdést

vetjük fel, hogy a könyvnyomtatás feltalálása utáni évszázadok modern könyvei vajon milyen természetűnek mutatkoznak.

A modern könyv hasonlatos egy automatához, a modernitás világképét uraló órászerkezethez. Világosan elkülöníthető elemekből (betűk, sorok, oldalak, bekezdések, fejezetek stb.) épül fel, az elemek közötti reláció rögzített, a meghibásodott részek észrevehetetlen módon pótolhatók. Az elemekből felépülő egész jól reprodukálható és sokszorosítható. Rendeltetészerű működése pontosan kiszámítható. Ezt segítik elő előállításának technikai körülményei is, a nyomda, a szerkesztő, a kiadó és a szerző esetében egyaránt. Használatának tipikus körülményei között működtetése az olvasó feladata. A könyv mechanizmusának mozgásba hozásához és a mozgás fenntartásához általában csekély mértékű, de mégis nélkülözhetetlen „külső” energia szükséges – az olvasó befektetett energiájának mértéke attól is függ, hogy mennyire „gördülékeny” a szerző stílusa, vagy hogy milyen a tipográfia. Működtetését – az olvasást – megszakíthatjuk és újraindíthatjuk, de feltétlenül követnünk kell a szerkezet által előírt rendet. Az egész mechanizmus akárhányszor újraindítható és mindig ugyanazon szabályok szerint végigfuttatható.

A modern könyv persze nem egyezik meg teljesen más modern automatákkal, hiszen sajátos célokat is követ. Borges nyomán talán azt mondhatnánk, hogy a modern könyv egy emlékezet- és képzelet-automata. Az emlékezet- és képzelet-automata felépítéséhez igénybe vett legfontosabb anyag az írott szöveg. Az emlékezet és a képzelet persze nem rögzíthető a szöveghez, de arra támaszkodik. A könyv használata szükségképpen egyszerre két szinten folyik: egyrészt a könyv anyagához kötődő mechanizmusok, másrészt a könyvben szereplő jelek és struktúrák folyamatos értelmezése révén kiváltott mentális mechanizmusok szintjén. Az olvasó „két világ polgára”, s az olvasás e két (fizikai és mentális) világban való egyidejű jelenlét. Az olvasás – azaz a világok közötti folyamatos közvetítés – a két létszfé-

rát sajátos módon összeköti, s mintegy „befejezve” a modern könyv konstrukcióját, a könyvet mindkét világban egyszerre működő emlékezet- és képzelet-automataként hozza működésbe. A modern könyvek olvasója, a két világ határán folyamatosan át- meg átjárva, állandó hermeneutikai praxist folytat.

A könyvnek egyénisége és lelke van – gondolták már a régiek. A premodern könyvek olvasója arra törekedett, hogy „megszólaltassa” ezt a lelket. Ehhez a törekvéshez jól illeszkedett a hangos olvasás gyakorlata. A premodern könyv az élőszó pótléka, a könyv premodern olvasása hasonlatos a beszélgetéshez. A modern könyvnek is van „egyénsége”, egyedi tartalma és mondanivalója. De már modern személyisége van, és a vele való kapcsolatunk is a modern kor igényei szerint való. A modern könyvek egymással versengő történeteket és elméleteket hordoznak, velük való foglalatosságunkban mi is az elfogadás és figyelmen kívül hagyás önző metodológiáit (*Ropolyi, 1999*) érvényesítjük. A modern olvasó nem beszélget a könyvvel, hanem megítéli: érdemes-e az ő figyelmére, ráhagyatkozására, képzeletére? A modern olvasó válogat és választ, s gyakran piaci alapon dönt: vajon mi éri meg a ráfordított időt és energiát, vajon mit érdemes elolvasni? A modern olvasó uralja a könyvet – de persze nem csak egyszerűen fizikailag birtokolja, hanem uralmi viszonyban van vele, azaz tetszése szerint felhasználja saját céljai szolgálatában. A tipikus modern olvasó dolgozik a könyvvel, de persze nem a könyv érdekében, ahogyan a könyveket másoló szerzetesek tették, hanem saját céljai és törekvései érdekében használja a könyvet. A modern könyv ebben az értelemben is szerszám. Használata, más szerszámokéhoz hasonlóan, elidegenedett körülmények között visszafelé sülhet el: a könyvek sokasága vagy egyes könyvek uralkodhatnak felettünk, belemerülhetünk és bele is veszhetünk olvasmányainkba, tevékenységünkben vagy gondolkodásunkban egyes könyvektől függő helyzetbe kerülhetünk, és így tovább.

Már egy ilyen futólagos gondolatmenetből is látható, hogy a könyvek társadalomtörténetétől ténylegesen elválaszthatatlan használatuk története. Az olvasás története tehát szükségképpen összefonódik a könyvek történetével, de tartalmaz számos önmagában is érdekes és fontos momentumot is. Az olvasás történetének kutatói az olvasás három olyan olvasástechnikai „forradalmát” azonosítják, amelyek radikálisan megváltoztatták az olvasás szituációját. (Cavallo – Chartier, 2000. 29.) Az első „olvasási forradalom” a hangos olvasást csön-

desítette el. A hangos és csendes olvasás közötti eltérés és a csendes olvasásra való áttérés ténye nagyon is nyilvánvaló, annál bizonytalanabban azonban az áttérés körülményei és datálása. Kétségtelennek látszik, hogy a csendes olvasás már az antik Görögországban jelen volt (Svenbro, 2000), bár még hosszú évszázadokig egész Európában a hangos változat dominált.

A csendes (vagy néma) olvasásra való áttérés a késő középkortól figyelhető meg. Ez az áttérés érdekes módon megelőzte a könyvnyomtatás megjelenését, annak színrelépésével azután kétségtelenül dominánssá vált. A csendes olvasót hangos elődjénél bensőségesebb, személyesebb és szabadabb viszony fűzi olvasmányához. Az olvasás következő „technikai forradalmát” a nyomdászat ipari méretűvé válásával párhuzamosan, a 18. század végétől figyelhetjük meg, és az „intenzív” olvasásról az „extenzív” változatra való áttérésben mutatkozik meg. Az intenzív olvasó kevés könyvet olvasott, ugyanazt többször is elolvasta, részleteiben

tanulmányozta, esetleg részleteiben meg is tanulta könyvét. A késő középkori, korai modern intenzív olvasó tipikus olvasmánya a Biblia. Az extenzív olvasó már egyértelműen modern értékeket követ. Olvasmányait széles körből válogatja és változtatja, saját célokat kiválasztva tiszteletlen és szabad, valóságos „olvasási düh” tör ki rajta. (Wittmann, 2000) Szaporodó újságok, olvasóköri, kölcsönkönyvtárak és a megsokszorozódó könyvkiadás segítik kielégíteni vágyait. A 18. század végére kialakul az a meggyőződés, hogy egyszerűen minden elolvasható.

A saját olvasmányokon alapuló „könyvecskék” összeállítását a humanista gondolkodók olyannyira kedvelték, hogy e művek a 16. században már önálló kiadói műfajt képeztek. Tanulást és tanítást szolgáló változataik tematikus kompendiumok, szöveg- és idézetgyűjtemények formájában a mai napig fennmaradtak. Ennél is érdekesebb azonban, hogy az olvasmányokban való efféle „szemelgetés” nem ismeretlen az elektronikus korszak olvasója számára sem. A honlapokon nagyon sok ilyen módon előállított szöveg található. Tulajdonképpen azt az állítást is megkockáztathatjuk, hogy a honlapok szerkezete kísértetiesen emlékeztet a „loci communes” könyvecskék szerkezetére.

Az olvasás harmadik technikai forradalma napjainkban is zajlik és az elektronikusan tárolt és ilyen eszközökön (kijelzőkön és képernyőkön) megjelenített szövegek olvasására való áttérés jellemzi. Ennek az új helyzetnek a sajátosságaihoz tartozik, hogy az olvasási szituációban immár nem pusztán az olvasó és a szöveg vesz részt, hanem szükségképpen jelen vannak a szöveget emberi befogadásra alkalmassá tevő eszközök is. Az eszköznek a szöveg és az ember közé iktatásával amellet, hogy

ezzel sok hagyományosan működtethető kapcsolat eltűnik, számos radikálisan új lehetőség is keletkezik. Mindenekelőtt arról van szó, hogy megszűnhet a szerző, a szerkesztő és az olvasó korábban világosan kifejeződő szétválaszthatósága, és az összeolvadó szerepek új módszereket és lehetőségeket kínálnak. Az elektronikus szövegek „végleges” formájának kialakítása gyakran az olvasóra hárul és „olvasóeszközeinek” (számítógépének konfigurációja, a hozzáférhető programok,

stb.) jellegétől és minőségétől is erősen függ. Jelentős változás az is, hogy az elektronikus közegben maga az olvasás is a technikai eszközök feladatává válhat: ennek során gépeket is megtanítunk olvasni. A mágneslemeze vagy CD-re különféle „meghajtók és fejek” írnak és olvassák el a más gépek által írt szövegeket, a számítógép működése során a gép operációs rendszere állandóan „kiolvassa” a megfelelő regiszterek tartalmát, egy „jól képzett” skenner vagy egyes noteszgépek még a rendesebb kézírást is el tudják „olvasni”. A gépi olvasás nyilvánvalóan csak úgy működhet, ha a gépet megfelelően programozva felkészítjük az érzékelt jelek lehetséges interpretációira. A jelek értelmezésének bizonytalanságait csökkenteni lehet alakfelismerő „mesterséges intelligencia” programok alkalmazásával. A gépi olvasás az olvasás olyan automatizált formája, amelyben az ember az olvasási folyamat „mellé lép”.

Az „elektronikus forradalom” megváltoztatja az elektronikus formában előállított „könyv” jellegét is: lehetővé válik a könyv automataként való működésének felfüggesztése. Véletlen vagy szándékos beavatkozásokkal kihagyhatunk vagy át helyezhetünk részeket, beiktathatunk új vagy másutt fellelt szövegeket, vagyis ha jónak látjuk, teljesen a saját igényeink szerint alakíthatjuk bármely mű szerkezetét. Lényegében a technikai támogatással kiteljesedett extenzív olvasó pozíciójában érezhetjük magunkat.

Az olvasás története nemcsak technika-ileg motivált forradalmak azonosítását engedí meg, hanem lehetővé teszi az olvasási szokások változásainak más dimenziók mentén való bemutatását is. Ezúttal csak két jellegzetes változatra szeretnénk felhívni a figyelmet. Az egyik a humanisták körében népszerűvé vált olvasási mód, amelyben például az úgynevezett könyvkerék vagy olvasómalom (*Cavallo – Chartier, 2000; Manguel, 2001*) felhasználásával egyszerre több könyvet is szem előtt tarthattak, folyamatosan és könnyűszerrel összehasonlíthattak, vagyis párhuzamosan használhattak. A párhuzamos ol-

vasás elsősorban nem mennyiségi előnyökkel járt, hanem az összehasonlítás segítségével elérhető kritika eszköze volt. Hozzájárult továbbá a korszak divatos tevékenységének, a különféle könyvekből vett részletek, idézetek és tematikus tartalmi kivonatok gyűjteményei, az úgynevezett „loci communes” könyvek készítéséhez is. (*Cavallo – Chartier, 2000. 36.; Grafton, 2000*) A saját olvasmányokon alapuló „könyvecskék” összeállítását a humanista gondolkodók olyannyira kedvelték, hogy e művek a 16. században már önálló kiadói műfajt is képeztek. Tanulást és tanítást szolgáló változataik tematikus kompendiumok, szöveg- és idézetgyűjtemények formájában a mai napig fennmaradtak. Ennél is érdekesebb azonban, hogy az olvasmányokban való efféle „szemelgetés” nem ismeretlen az elektronikus korszak olvasója számára sem. A honlapokon nagyon sok ilyen módon előállított szöveg található. Tulajdonképpen azt az állítást is megkockáztathatjuk, hogy a honlapok szerkezete kísértetiesen emlékeztet a „loci communes” könyvecskék szerkezetére. Az elektronikus idézgetést persze nagy mértékben automatizálják, és gyakran mellőzik az idézett szövegek reprodukálását, azokat inkább a honlap szerkesztője által elhelyezett, a szöveghez eljuttató linkekkel helyettesítik. Egy linkekben gazdag honlap a mai kor „loci communes”-e. Az Interneten való olvasás nagyon sajátos változatát képviselik a különféle böngésző- és keresőprogramok. Az ezek segítségével elérhető „olvasás” a „loci communes” összeállításához szükséges olvasási technika „inverze”. Abban az értelemben legalábbis, hogy egy adott kifejezésre való rákeresés nem a különféle értékesnek tartott idézeteket gyűjti össze egy helyre, hanem összegyűjtve elénk tárja egyetlen értékesnek tartott kifejezésnek a különféle helyeken való előfordulásait.

Az olvasás történetének szociológiai dimenziója is sok tanulsággal szolgál. A 16. és 17. századi vallási reformok következtében új olvasási szokások is létrejöttek. A különféle vallási felekezetek egyaránt megpróbálták híveiket az általuk megféle-

lőnek tartott szövegek olvasására bírni, illetve olvasási szokásaikat orientálni vagy választékukat korlátozni. Az olvasás ilyenformán amellelt, hogy a hitéletet támogató tevékenységként is funkcionálni kezdett, arra is alkalmassá vált, hogy különféle szövegekkel való találkozás és azonosulás révén társadalmi, kulturális és vallási különbségeket generáljon, illetve tartson fenn. A kálvinizmus és a puritanizmus határozottan a Biblia rendszeres személyes olvasása mellett foglalt állást. Mindezzel együtt az olvasás „demokratizálásának” jelenségét, azaz nagyobb tömegeknek és széles olvasói rétegeknek az olvasásba való bekapcsolódását csak a modern olvasásra való 18. század végi áttérés után figyelhetjük meg. Addig a különféle olvasói rétegek és régiók vonatkozásában egy olyan helyzet állt fenn, ami nagyon emlékeztet az információs technológiák használatának elterjedésében ma megfigyelhető „digitális szakadék” szituációjára, azaz az elit és a társadalom nagyobb részének olvasási gyakorlata radikálisan különbözött egymástól.

A kommunikáció általános természetének megfelelően az olvasás az író és olvasó közötti nézetmegosztást szolgálja. Az egyes kommunikációs szituációk írója és olvasója – ahogy számos esetben könnyen beláthatjuk – térben, időben és kontextusban is nagyon távol lehet egymástól. Két további szituációt azonban még szeretnénk röviden megemlíteni: az univerzális könyvtár olvasójának és a tudományos olvasásnak a szituációját. Már az alexandriai múzeum és könyvtár vezetői is arra törekedtek, hogy könyvtárunkban az ókor minden tudását koncentrálják és az összes fellelhető könyvet összegyűjtsék. Egy ilyen könyvtár olvasója sajátos szituációban találta volna magát: a könyvek között bolyongva a lehető legkomplexebb emberi közösség részévé válhatott volna. Különféle vallási fanatikuskok – a könyvtár többszöri lerombolása révén – sikeresen akadályozták az efféle komplexitásnak az átélhetőségét és inkább az egy vagy egy-néhány könyves közösségek kialakítása mellett kardoskodtak. Az univerzális könyvtár eszméje azóta is él, annak ellené-

re, hogy megvalósítása rendszeresen kudarcba fulladt. A könyvek elektronikus előállítását ismét felébresztette a remény: ha más formában is, de talán megvalósítható az évezredek ábránd. Az e-könyvek (*Cornell Electronic Text*, 2000), illetve az ezekből létesített, az Interneten minden hálópolgár számára hozzáférhető e-könyvtárak (*Project Gutenberg*, 2002; *The Online Books*, 2002; *List of e-text*, 1999; *Literature Resources*, 2002) hasonló célokat követnek. (2) Ha ezt a törekvést kiegészítjük a hagyományos könyvtárak digitalizálásának (például a katalógusok és a kölcsönzés számítógépesítésének) és az Interneten való megjelenítésének gyakorlatával, a források összekapcsolásával, hamarosan elérhető közelségbe kerül egyfajta „világkönyvtár” létrejötte. A világkönyvtár olvasója azonban szükségképpen virtuálisan látogathatja olvasmányai virtuálisan fennálló gyűjtőhelyét.

Az univerzális könyvtár másik változatát jelentheti az Internet egész rendszere. Az Interneten máris hozzáférhető lényegében minden ismeret és kulturális termék, és napról bővül a kör. A két univerzális rendszer azonban nagyon eltérő rendet követ. Az e-könyvekből és hagyományos könyvtárakból álló rendszer stabil és jól rendezett, az Internet azonban legfeljebb részben rendezett töredékekből épül fel (és részéként tartalmazza a másik világkönyvtár-jelölte is). További fontos eltérés az is, hogy a könyvtári rendszert szükségképpen szakértők állítják össze és kezelik, az Internet részrendszereinek összeállítása és működtetése azonban esetleges, szakértők és laikusok egyaránt részt vesznek benne. A könyvtárat (akkor is, ha e-könyvekből áll) olvasók látogatják, az Internet rendszerében olvasók és írók lehetünk mindahányan.

Megmutatható, hogy a tudomány működésének feltétele az írásbeliség kialakulása, mivel csak az írásbeliség támogatásával válnak elérhetővé a szituáció-független ismeretek. Továbbá egyáltalán nem lényegtelen, hogy a tudományos tevékenység nagyrészt írásból és olvasásból áll, hiszen főként ezek a tevékenységek alakítják a tudományos közösségeket. Felmerül a

kérdés, hogy vajon a tudományos ismeret-szerzésben követett tudományos olvasás rendelkezik-e a közönséges olvasási szokásoktól eltérő speciális tulajdonságokkal. (Johns, 2001) Más szavakkal: vajon hogyan választják ki a tudósok közösségük tagjait, vajon a közönséges közösségektől eltérő módon szerveződnek-e a tudós közösségek? Valószínűleg nem tévedünk annak megállapításával, hogy az e kérdésekre adott válaszok jórészt a követett tudományfilozófiák értékrendjének kiválasztásával dőlnek el. A tudományos olvasásra vonatkozó kommunikációfilozófiai megfontolások figyelembe vétele mindazonáltal hozzájárulhat a tudományfilozófiák eszköztárának bővüléséhez is.

Jegyzet

(1) Talán jól illusztrálja a helyzetet, hogy Luther Újtestamentum-fordításából Luther életében 100 000 példányt adtak el. (Flood, 2001)

(2) Ezúttal eltekintünk az e-könyvek pénzért árusított kereskedelmi változataitól. Ezek hagyományos üzleti vállalkozások termékei és megítélésünk szerint nem rendelkeznek számottevő elméleti érdekességgel.

Irodalom

Borges, Jorge Luis (1999): A könyv. In: *Jorge Luis Borges válogatott művei. IV. Az ős kastély*. Európa, Budapest. 59–70.

Cavallo, Guglielmo – Chartier, Roger (2000, szerk.): *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. Balassi, Budapest.

Cornell Electronic Text Center. (2000): <http://www.library.cornell.edu/okuref/et/et.html> (2002. augusztus 23).

Eisenstein, Elizabeth L. (1979): *The printing press as an agent of change*. Cambridge University Press, Cambridge.

Eisenstein, Elizabeth L. (1993): *The Printing Revolution in Early Modern Europe*. Cambridge University Press, Cambridge.

Febvre, Lucien – Martin, Henri-Jean (1997): *The*

Coming of the Book. The Impact of Printing 1450–1800. Verso, London – New York.

Flood, John L. (2001): Martin Luther's Bible Translation in its German and European Context. 45–70. In: Griffiths, R. (ed.): *The Bible in the Renaissance. Essays on Biblical Commentary and Translation in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. Ashgate, Aldershot – Burlington.

Grafton, Anthony (2000): A humanista olvasás. 201–238. In: Cavallo – Chartier, 2000.

Hindman, Sandra L. (ed.) (1991): *Printing the Written Word. The Social History of Books, circa 1450–1520*. Cornell University Press, Ithaca – London.

Johns, Adrian (1998): *The Nature of the Book. Print and Knowledge in the Making*. The University of Chicago Press, Chicago – London.

Johns, Adrian (2001): The birth of scientific reading. *Nature*, 409. 287.

List of e-text Archives (1999): <http://www.lang.nagoya-u.ac.jp/matsuoka/e-texts.html> (2002. augusztus 22).

Literature Resources. <http://www.english.ucsb.edu/teaching/resources/literature.html> (2002. augusztus 22).

Manguel, Alberto (2001): *Az olvasás története*. Park Kiadó, Budapest.

McLuhan, Marshall (2001): *A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötte*. Trezor Kiadó, Budapest.

Project Gutenberg (2002): <http://www.promo.net/pg/> (2002. augusztus 22).

Ropolyi, László (1999): Against the Selfish Theory. In: Fehér Márta – Kiss Olga – Ropolyi László (1999, eds.): *Hermeneutics and Science. Proceedings of the First Conference of the International Society for Hermeneutics and Science*. Kluwer, Dordrecht – Boston – London. 307–314.

Svenbro, Jesper (2000): Az archaikus és klasszikus Görögország. A csöndes olvasás feltalálása. In: Cavallo – Chartier, 2000. 44–70.

The Online Books Page (2002): <http://digital.library.upenn.edu/books/> (2002 augusztus 23).

Wittmann, Reinhard (2000): Az olvasás forradalma a 18. század végén? In: Cavallo – Chartier, 2000. 321–347.

A cikk szövege lényegében megegyezik a szerző közlőjövőben megjelenő, 'A tudás reformációja' című könyve egyik fejezetével.

Ropolyi László

Az olvasástanulás és az ábécéskönyvek

Az első osztályt tanítók egy részének még ma is gondot okoz a valóban nagy számú ábécéskönyv által kínált módszerek közötti választás. Pedig 1806, a II. Ratio Educationis megjelenése

óta az 1950-es tantervig legalább ennyi, ha nem több ábécéskönyv ígerte egyszerre az olvasás megtanításának jobb, újabb módszerét. (Adamikné, 2001) Közös jellemzőjük volt, hogy módszertani újításra töre-